

Magnus Wennerhag

Globalrörelsens politik

Stora sociala rörelser uppträder ofta provokativt, men med syftet att göra demokratins rum större. Den senaste är den globala rättviserörelsen som föddes i Seattle 1999. Magnus Wennerhags nya bok *Global rörelse* är den första stora svenska undersökningen av vad den betyder. I det utdrag Arena nu publicerar visar han hur den skiljer sig från 68-rörelserna: mer politisk och mer inriktad på internationella institutioner och en globaliserad demokrati.

Photo: Wikipedia CC

Vad har sociala rörelser med demokrati att göra? I en text från 2001, "Activist challenges to deliberative democracy" (i *Political Theory* 5/01) resonerar den nyligen bortgångna amerikanska statsvetaren Iris Marion Young kring denna fråga på ett sätt som ifrågasätter de gängse perspektiven. Å ena sidan pekar Young på en allmänt utbredd förståelse, enligt vilken sociala

rörelser är aktörer som historiskt sett tvingat fram betydelsefulla demokratiska rättigheter med metoder som massdemonstrationer, bojkotter och blockader, vilka i efterhand har ansetts legitima. Å andra sidan menar hon att detta slags metoder ibland betraktas som "odemokratiska" av sin samtid, eftersom de inte bygger på rationella argument som bryts i en öppen och sansad dialog, utan är okonventionella och konfrontatoriska. De sociala rörelserna betraktas ömsom som aktörer som skapar och utvidgar demokratin, ömsom som aktörer som obstruerar och destabiliserar den. Uppfattningen om politik som befrielse ställs mot uppfattningen om politik som ordning.

Men för att förstå de sociala rörelsernas betydelse för politik och samhällsutveckling måste bägge dessa aspekter vägas in. De sociala rörelserna omväxlande utmanar, förändrar och upprätthåller det rådande samhällets institutioner och normer. Det är i brytpunkten mellan självstyrets frihetsideal och värnandet av ordning som politik skapas och samhällsförändringar inleds. När premisserna för detta spänningsförhållande omförhandlas spelar ofta sociala rörelser en framträdande roll.

Striden om huruvida sociala rörelser främjar demokratin eller stör ordningen är historiskt sett inte ny. Under större samhällsförändringar har såväl makthavare som forskare sökt kunskap om uppstigande politiska aktörer eller framflyttande politiska handlingsmönster. I dag tycks detta återigen vara fallet, vilket Iris Marion Youngs artikel kan ses som ett exempel på. Hennes resonemang utgår från den globala rättviserörelsens demonstrationer mot Världshandelsorganisationen (WTO) i Seattle 1999 och de toppmötesdemonstrationer som följde åren därpå. Denna rörelse har kallats bland annat antiglobaliseringsrörelsen, den globaliseringskritiska rörelsen och globaliseringsrörelsen. Som de olika benämningarna av rörelsen antyder knyter den an till en av vår tids stora förändringar av politiken och dess samhälleliga

förutsättningar, nämligen globaliseringen.

Man kan säga att den globala rättviserörelsens protester, kritik och krav uttrycker en vilja att omförhandla det politiska självstyrets former. Under 1900-talets sista år har rörelsen växt fram dels utifrån en kritik av den ekonomiska globaliseringens negativa sociala och politiska effekter, dels utifrån en önskan att göra globaliseringsprocessen mer socialt hållbar och mer demokratisk. Det har alltså rört sig om en kritik inte bara av övernationella och globala institutioners demokratiska underskott, utan även av den marknadsinriktade ekonomiska politik som dessa institutioner har förknippats med. Ny kommunikationsteknik har underlättat sammanlänkningen av olika organisationer, nätverk och rörelser som delat denna kritik och vissa politiska målsättningar. Rörelsen har därmed kommit att samla en mångfald aktörer som fackföreningar, miljöorganisationer, kyrkliga organisationer, internationella solidaritetsorganisationer, kvinnoorganisationer, nya organisationer som Attac, politiska partier med flera. Rörelsens konkreta yttringar i det offentliga rummet har främst bestått i stora protestdemonstrationer och sedan 2001 även stora alternativkonferenser, så kallade sociala forum. På global nivå har World Social Forum organiserats, i Porto Alegre, Mumbai, Nairobi och andra städer, men även på kontinental, nationell och lokal nivå har ett flertal sociala forum arrangerats.

Inom forskningen har begreppet social rörelse länge varit förknippat med en föreställning om att sociala konflikter och orättvisor eller politiskt utanförskap ofta framkallar en förmedlande rörelse, från samhället till dess politiska institutioner. När sociala rörelser uppkommer brukar det ses som en reaktion på större samhällseliga omvandlingar eller konflikter — politiska, ekonomiska och kulturella. Samtidigt har rörelserna ofta uppmärksammats för att själva driva fram samhällsomvandlingar, bestående i nya handlingsformer, normer och institutioner. Arbetarrörelsen är här det främsta historiska exemplet. Uppmärksammandet av "den sociala frågan" — det vill säga kritiken mot den misär och ojämlikhet som industrikapitalismen medförde och de medföljande kraven på sociala reformer och allmän rösträtt — bidrog till att samhället förändrades i grunden. Välfärdsstat, demokratiskt medborgarskap, social utjämning och strukturer för att hantera intressekonflikter mellan arbete och kapital var alla lösningar på "den sociala frågan", som tillämpades i olika utsträckning där sådana institutioner bildades. Många dessa ofta nationalstatligt organiserade lösningar hade sin upprinnelse i de sociala rörelsernas kritik, utopiska förslag och alternativa livsformer. Rörelserna blev därmed betydelsefulla i framväxten av den modernitetsepok som kom att dominera 1900-talet: "den organiserade moderniteten".

Närmare i tiden ligger 1960- och 1970-talens "nya sociala rörelser": fredsrorelsen, medborgarrättsrörelsen i usa, "den nya vänstern", Vietnamrörelsen, miljörorelsen, kvinnorrorelsen etcetera. Dessa rörelser reagerade på många av de dolda eller öppna konflikter som präglade det välfärdssamhälle som vuxit fram under efterkrigstiden. De framförde kritik mot denna ordnings hierarkier, privilegier och exkluderingar och har ofta ansetts vara mer inriktade än de gamla sociala rörelserna på frågor om självförverkligande, kulturell identitet och decentraliserat självstyre. I stället för att erövra och förändra statens institutioner sökte de nya utrymmen för självstyre utanför staten. Gränsen mellan privat och offentligt problematiserades, vilket bland annat tog sig uttryck i kvinnorrorelsens paroll om att "det personliga är politiskt". Därmed uppmärksammades det egna handlandets roll för att reproducera eller motverka orättvisor i samhället. Även vardagens relationer skulle demokratiseras. Många av de nya sociala rörelserna

uppmärksammade globala överlevnadsfrågor, exempelvis kapprustningen, miljöförstörelsen och internationella orättvisor. En del av dessa kritikpunkter kom på ett genomgripande sätt att förändra den politiska dagordningen och introducera eller återuppväcka politiska frågor som kvinnors rättigheter, miljöskydd och arbetsplatsdemokrati.

Genomgående kan man se dessa historiska exempel som kollektiva uttryck för en vilja att förändra premisserna för samhällets självstyre i riktning mot större frihet för fler. Att tala om sociala rörelser handlar därmed om att uppmärksamma en central aspekt av politikens demokratisering eller massifiering i det moderna samhället.

Ett intressant perspektiv på sociala rörelsers samhällspåverkan anläggs av sociologen Luc Boltanski (exempelvis i "The left after May 1968 and the longing for total revolution", *Thesis Eleven* nr 69, 2002). Han tar sin utgångspunkt i protesterna 1968 och vilken roll den kritik som då framfördes kom att spela för de efterföljande årens samhällsförändringar. Boltanski menar att dessa protester genomsyrades av två sorters samhällskritik, som han benämner "social kritik" och "artistisk kritik". Boltanski menar att dessa två förhållningssätt på intet sätt är nya, utan att de under hela moderniteten har präglade samhällskritiska sociala rörelsers inställning till det rådande samhällets och i synnerhet kapitalismens brister.

Den sociala kritiken har ofta uppmärksammat frågor om ojämlikhet, fattigdom och exploatering, samtidigt som den har misstrott den sorts individualism som undergräver samhällets solidaritet och jämlikheten mellan människor. Den typiska representanten för denna kritik är enligt Boltanski arbetarrörelsen. Den organiserade moderniteten bör tvivelsutan ses som en reaktion på detta slags kritik, såsom den formulerades genom "den sociala frågan".

Den artistiska kritiken hade däremot sin sociala bas bland intellektuella och konstnärer, som menade att kapitalismen och industrialismen gjorde människan till en endimensionell varelse. Denna kritik har snarare baserats på ett motstånd mot förtryck (exempelvis mot fabriken disciplin eller marknadens dominans), masssamhällets likriktning och tendensen att allt fler sociala relationer blir till varor. Dess ideal har snarare varit befrielse och individuell autonomi, uppfattade utifrån en föreställning om det unika och autentiska.

I 1960-talets radikaliseringsvåg var enligt Boltanski bägge dessa former av kritik centrala i protesterna, men de samhällsförändringar som följde låg mer i linje med den artistiska kritiken och skedde på den sociala kritikens bekostnad. Omstruktureringen av arbetslivet i riktning mot självstyrande grupper, flexibel arbetstid och prestationslöner var en reaktion på den artistiska kritiken och kom att förändra arbetslivets utformning i stort. Samtidigt försvagades de institutioner som en gång hade skapats för att desarmera den sociala kritiken. Inkomstskillnaderna ökade, men accepterades eftersom man upplevde att de gamla hierarkierna och befälsordningarna saknades i det nya arbetsliv som växte fram. Den sociala kritiken blev däremot ännu hårdare ansatt än förut och dess krav på jämlikhet kom under de kommande årtiondena att tonas ned inom de sociala rörelserna. Boltanskis resonemang belyser därmed de nya sociala rörelsernas tveeggade inflytande på samhällets omstrukturering från den organiserade moderniteten till vår tids modernitet samt dessa rörelsers egen förändring under denna process.

Den globala rättviserörelsen är den rörelse som i dag kanske tydligast griper in i de konflikter kring samhällets självstyre som vår tids stora sociala och politiska omvandlingar aktualiserar. Denna rörelse har vissa drag gemensamma med de nya sociala rörelserna, medan den på vissa andra punkter skiljer sig från dem. En diskussion om hur man kan förstå dessa likheter och skillnader i förhållande till de senaste årtiondenas större samhällsförändringar kan föras utifrån begreppen globalisering, individualisering och civilsamhälle, som under senare år har varit centrala för att beskriva vår tid.

I anslutning till diskussionen om globaliseringen kan man peka på hur det politiska handlandets institutionella förutsättningar har förändrats under de senaste 20–30 åren. Denna process har i mångt och mycket drivits fram av förändringar inom nationalstaterna. Resultatet av utvecklingen har emellertid blivit att samhällsstyret till viss del har avnationaliserats och att fler reglerande funktioner har överfört till övernationella organ som IMF, EU, WTO och Världsbanken. Den politik som de övernationella organen har rekommenderat staterna har lett till att en rad offentliga funktioner har privatiserats eller gjorts semiprivata. Inom de enskilda nationerna har samtidigt regeringsmakten stärkts på parlamentens bekostnad samtidigt som de politiska partier som ska representera medborgarna får allt färre medlemmar och därmed tappar ett av sina band till folket.

Allt som allt kan dessa förändringsprocesser anses ha inneburit en försvagning av banden mellan medborgarna och staten såväl som gränsen privat–offentligt. Det har inte, som i de nya sociala rörelsernas fall, rört sig om en politisering och demokratisering av det privata. Tvärtom har det handlat om att det offentliga har privatiserats eller om att tidigare offentliga processer har undandragits möjligheten till granskning och politisk påverkan.

Den globala rättviserörelsen kan i dubbel bemärkelse betraktas som en politisk reaktion mot detta. Dels uppmärksammar rörelsen nationalstaternas demokratiska brister och de globala institutionernas demokratiska underskott. Dels formulerar rörelsen vad som kan ses som vår tids sociala fråga, nämligen den tilltagande ojämlikhet som har följt i spåren av de globala institutionernas och nationalstaternas marknadsinriktade politik. Mot privatiseringstendenserna ställs det gemensamma och viljan att demokratisera den globala makten.

Globaliseringen har emellertid inte enbart inneburit avpolitisering, privatisering och utbredning av marknadsrelationer. Vid sidan av dessa processer har även vad som kan ses som nya former av medborgarskap växt fram. De globala normer som har väglett de övernationella organen har skapat nya politiska möjligheter. Parallellt med dessa organ har skapats nya transnationella politiska offentligheter som syftar till att påverka den avnationaliserade ordningen. De sociala forumen och i synnerhet World Social Forum utgör tydliga exempel på detta. Forumen bidrar till att en global gräsrotsidentitet växer fram, att politiska krav på globala rättigheter formuleras och att en transnationell offentlighet för politisk diskussion etableras.

Samtidigt är den globala rättviserörelsens aktivism starkt förankrad i det lokala engagemanget. Detta pekar på att även lokalt förankrade processer kan spela en avgörande roll för globaliseringen. Men till skillnad från exempelvis globala institutioner driver inte sådana processer på globaliseringen på global nivå, utan i stället på lägre geografiska nivåer. För även om engagemanget inom den globala rättviserörelsen huvudsakligen är lokalt sker det i anslutning till globala nätverk. Engagemanget grundar sig på en föreställning om det globala och bidrar till att skapa globala normer.

För det andra kan man i anslutning till diskussionen om individualiseringen peka på hur det politiska handlandets kulturella förutsättningar har förändrats sedan 1960-talets slut. Här blir de nya sociala rörelsernas betydelse för de kulturella värden som i dag är centrala i samhället tydlig. Det faktum att den tillhörighets- och lojalitets-etik som i mycket karaktäriserade den organiserade moderniteten har minskat i betydelse samtidigt som värden som självförverkligande, autenticitet och kreativitet — många gånger kallade "postmateriella värderingar" — har ökat i betydelse bör delvis tillskrivas den "artistiska kritik" som framfördes i samband med protesterna 1968. Till sådana kulturella förändringar hör även den "livspolitiska hållning" som varit betydelsefull för nya sociala rörelser sedan 1960-talet. Inom ramen för en sådan hållning har det egna handlandet fått en central roll och politik har ansetts vara något mer än vad som sker inom statens institutioner och i den representativa demokratins former. Denna kritik har även föranlett politiska partier att förändra sitt arbetssätt och gjort livspolitiska handlingsformer som konsumentbojkotter allt vanligare, vilket vittnar om dess genomslag i samhället.

Den förändrade balansen mellan social trygghet och individuell autonomi bör betraktas som en av orsakerna till de senare årens protester kring globaliseringen. Som vi har sett är det just dessa frågor som har varit centrala för den globala rättviserörelsen. Dock har rörelsen kombinerat den återuppväckta "sociala kritiken" med en frihetlig betoning av mångfald samt icke-hierarkiska och mer lösliga organisationsformer. Genom arbetsmarknadens flexibilisering, de allt fler egna valen i välfärdstjänster, det ökade personliga risktagandet i socialförsäkringssystemen etcetera, har de system som skapades för att lösa "den sociala frågan" i allt högre grad individualiserats. Rörelsen vill däremot att dessa frågor hanteras inom gemensamma snarare än privatiserade system (vilket inte nödvändigtvis behöver innebära en återgång till den organiserade modernitetens former).

Detta visar också att individualisering inte med nödvändighet innebär det slags politisering av vardagslivet som de nya sociala rörelserna önskade. En sådan utveckling kan lika gärna innebära en avpolitisering av vardagslivet, i den bemärkelsen att den nya valfrihetsideologin omsätts i system som står ännu längre från det politiska självstyret och den enskilda individens möjlighet att påverka dem.

De nya sociala rörelserna kritiserade den politiska representationstanken och uppdelningen mellan offentligt och privat då de ansåg att en statscentrerad politikuppfattning dolde de ojämlikheter som fanns utanför staten och omöjliggjorde förändringar av dem. Hos aktivisterna inom den globala rättviserörelsen är tonvikten i kritiken en annan. Här handlar det snarare om ett försvar för det offentliga och de politiska institutionerna, former för självstyre som har urholkats av globaliseringsprocessen. Man önskar mer av politisk representation eller andra former av politiskt självstyre. Man uttrycker en vilja att återupprätta det offentliga i en tid som upplevs vara allt för fokuserad på det privata. Man kan därför säga att aktivisterna inom den globala rättviserörelsen förvisso använder de nya former av politik som individualiseringen i sin livspolitiska form har möjliggjort, men i syfte att politisera de avpolitiserade och privatiserade systemen och därmed på nytt ge dem en politisk och offentlig mening. I stort skulle man kunna säga att man vill återupprätta eller bredda medborgarrollen. Samtidigt innebär aktivisternas livspolitiska förhållningssätt till traditionella organisationsbundna och tillhörighetsorienterade handlingsformer att man önskar skapa även andra slags politiska gemenskaper än de som är knutna till statens institutioner.

För det tredje kan man i anslutning till diskussionen om civilsamhället peka på hur det politiska handlandets sociala förutsättningar har förändrats. Det handlar om hur globaliseringen och individualiseringen har påverkat de sociala rörelsernas roll som civilsamhälleliga aktörer och deras förhållande till de politiska institutionerna. Om de sociala rörelserna under den organiserade moderniteten tenderade att institutionaliseras och knytas till staten och dess politiska projekt, har under de senare årtiondena snarare rörelsernas autonomi från staten betonats.

På global nivå kan vi se hur sociala rörelser under 1970- och 1980-talen blev centrala aktörer för att genomdriva demokrati i tidigare diktaturer, medan de sedan 1990-talet har kritiserat det demokratiska underskottet hos de allt mäktigare globala institutionerna. För att göra det möjligt att föra fram sådana synpunkter i debatten har man satt i gång globala kampanjer och skapat transnationella offentligheter, som har syftat till att göra folkets och gräsrotternas röster hörda även i en mer globaliserad maktordning.

Mot denna bakgrund skulle man kunna se den betydelse som både de sociala forumen och de internetbaserade kommunikations- och informationsnätverken har haft inom den globala rättviserörelsen. De sociala forumen utgör ett slags alternativa offentligheter, som kan ses som en framflyttande social form för gemensamt handlande, dialog och kunskapssökande. De sociala forumen är arenor som inte enbart är orienterade mot en viss politisk fråga eller ens ett visst frågekomplex, utan som även har som syfte att skapa ett nytt slags offentlighet. På samma sätt har rörelsen använt nya digitala kommunikationsmedel som främjar öppenhet och delaktighet på icke-kommersiell basis.

När det gäller demokratisyn kan man säga att ett deltagardemokratiskt förhållningssätt är framträdande inom den globala rättviserörelsen. Rörelsens aktivister har litet förtroende för politiska institutioner men samtidigt deltar de i stor utsträckning i val och betonar de representativa politiska institutionernas betydelse. Aktivisternas uppfattning är att dessa institutioner har trängts tillbaka av privata system och har en svagare koppling till medborgarna än förr. Samtidigt framhäver aktivisterna att partierna och institutionerna måste ha en motvikt i de sociala rörelserna och ger överlag uttryck för en demokratisyn som betonar gräsrotsengagemang. Till detta kommer aktivisternas vilja att värna vad de ser som en typiskt svensk "folkrörelsetradition", det vill säga en modell för självstyre som både är rörelse- och institutionsorienterad.

Inom den globala rättviserörelsen framhålls alltså vad som kunde ses som en deltagardemokratisk syn på politiken, som utgår från både globaliseringens institutionella förändringar och de kulturella förändringsprocesser som förknippas med vår tids individualisering. Detta kan relateras till vårt samhälles tvetydiga förståelse av de sociala rörelsernas koppling till demokratin. Det konstaterades tidigare att sociala rörelser ömsom framställs som aktörer som skapar och utvidgar demokratin, ömsom som aktörer som obstruerar och destabiliserar den.

Att politiska metoder som massdemonstrationer, bojkotter och blockader betraktas som "odemokratiska" är inget nytt. Trots det i vissa tider stora genomslaget för sådana idéer har uppfattningen om antingen aktörernas eller metodernas legitimitet ofta förändrats med tiden, på ett sätt som får motståndet mot dem att i efterhand framstå som märkligt. Exempelvis argumenterade socialdemokratiska ledarsidor år 1960 för att den av lo beslutade bojkotten av sydafrikanska varor inte bara var ett verkningslöst politiskt verktyg, utan att

den dessutom innebar att fackföreningarna gav sig in på utrikespolitikens område, där de inte hörde hemma. Denna typ av frågor ansågs höra till den institutionaliserade och mellanstatliga politiken. Att synen på konsumentbojkottens politiska legitimitet sedan dess har förändrats i grunden är tydligt, särskilt om man ser till att den i dag används inte bara av rörelseaktiva utan även inom bredare lager av befolkningen. Detta visar också att betydelsen av samhällets självstyre och demokrati förändras över tid och att sociala rörelser ofta spelar en aktiv roll i detta.

Ifrågasättandet av den globala rättviserörelsens politiska legitimitet har ofta handlat om att den i samband med toppmötesprotesterna har ansetts störa de folkvaldas samtal och därigenom sabotera eller obstruera demokratiskt legitima processer. Iris Marion Young pekar på svårigheten att utifrån en "deliberativ" demokratiuppfattning förstå rörelseaktivismens betydelse för demokratin då denna demokratisyn underskattar den roll som det politiska samtalets former och sociala förutsättningar spelar.

Om den deliberativa demokraten menar att aktivisten vänder det demokratiska samtalet ryggen, skulle aktivisten själv mena att man genom att inte delta i ett sådant samtal undviker att legitimera demokratiskt bristfälliga former av politik. Aktivisten skulle dessutom peka på att de inte heller är inbjudna till toppmötets samtal, att samtalets dagordning har bestämts av toppolitikerna och att samtalet äger rum i slutna rum och exkluderande former.

En sådan kritik, som riktar in sig på bristen på reflektion över det politiska samtalets former och förutsättningar, är enligt Youngs mening kärnan i den aktivistiska demokratiuppfattningen. Hon menar att en sådan uppfattning grundar sig i idén att strukturella ojämlikheter även kan finnas i formellt demokratiska system. Det handlar alltså om ett uppmärksammande av demokratins sociala grunder och en syn på demokratin som ett ofärdigt projekt.

En demokratisk politik innebär utifrån ett sådant synsätt att demokrati är något som genomsyrar även vardagen, varav följer att de demokratiska styresformernas utsträckning till allt fler samhällssfärer ses som önskvärt samtidigt som man ser ett behov av att skapa sådana sociala förutsättningar som verkligen gör det möjligt för flertalet att delta i politiken.

Aktivisterna inom den globala rättviserörelsen ger uttryck för en demokratiuppfattning som tillmäter jämlikhet och faktiskt politiskt deltagande stor betydelse. De menar att den parlamentariska –demokratins institutioner och andra former av politik som bygger på representation är minimikrav för en fungerande demokrati, men ser dem samtidigt som begränsade och otillräckliga. För att demokratin ska bli en demokrati värd namnet måste medborgarna också delta i de politiska processerna på en mängd olika sätt: genom engagemang i sociala rörelser, som medlemmar i politiska partier eller i sitt vardagliga handlande. Detta innebär samtidigt att man vill att demokratin ska spridas till fler samhällssfärer. Frågan om hur vårt samhälles självstyre ska organiseras betraktas som en fråga ständigt öppen för diskussion.

Rörelsens kritik, förslag och diskussioner kan anses representera en av de två demokratimodeller vilkas inbördes spänningsförhållande markerar de avgörande skillnaderna i demokratiuppfattning under vår modernitetsepok. Å ena sidan har vi den nyliberalt influerade "lagstyrda" demokratimodellen, som vill begränsa de sociala intressenas inflytande över staten, begränsa statens inflytande och inskränka den politiska makten till upplysta eliter. Å andra sidan har vi den deltagardemokratiska uppfattning som är central för den

globala rättviserörelsen. Här vill man göra politiken mer medveten om sina sociala grunder, inkludera allt fler i politiken och utvidga demokratin i samhället. Striden mellan dessa två synsätt handlar i grund och botten om hur samhällets självstyre kan och bör utformas i en tid då den politiska makten avnationaliseras och rör sig över nationernas gränser.

Published 2008-05-02

Original in Swedish

Translation by Sarah Death

Contribution by Arena

First published in Arena 2/2008 (Swedish version)

© Magnus Wennerhag/Arena

© Eurozine